

Termeni cu conținut problematic în lingvistica actuală

Rodica NAGY

Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava

Abstract: Regarded as „Keywords” in many studies of the present age, the terms *speech* and *text* do not actually represent linguistic forms for well-defined scientific concepts. Hence, some problems arise when determining the meaning of derivatives with the *meta*-prefix deriving from the two terms. This article assesses several points of view on the definition of the meta-text-discourse.

Keywords: *discourse analysis, textual linguistics, etymology, definition, meta-texte-discourse.*

1. Deveniți „cuvinte-cheie” pentru numeroase studii din epoca actuală, termenii *discurs* și *text* nu reprezintă în realitate forme lingvistice pentru noțiuni științifice foarte bine determinate în toate utilizările lor, deși nu se poate afirma că nu au primit definiții inteligibile în lucrări lexicografice cu caracter general sau special ori în lucrări de știința limbii, de logică și de filozofie. În mod deosebit, se poate constata o anumită dificultate în cazul stabilirii de trăsături suficient de relevante și de numeroase care să reflecte conținutul semantic al unor astfel de termeni, nu numai în limba română, ci în limbile europene în general. De aici, rezultă unele probleme și în cazul stabilirii semnificației derivatelor cu prefixul *meta*- de la cei doi termeni și în precizarea unei repartizări clare a elementelor din conținutul lor și, prin aceasta, a realităților ce pot fi cuprinse în sfera fiecăruia. Dacă lucrurile se prezintă astfel, aceasta nu înseamnă că lipsesc cercetările orientate spre depășirea aspectelor insuficient conturate sau nespecifice în cazul unor astfel de termeni, însă asemenea cercetări nu au condus de obicei la date concludente, sugerând mai degrabă operații de contopire sau de suprapunere extinsă a celor două sfere noționale, deși nimeni nu contestă necesitatea de a le considera ca entități distincte și pe deplin admisibile.

În aceste condiții, nu este lipsită de interes o evaluare care să pornească chiar de la starea inițială, adică de la etimologia cuvintelor *discurs* și *text* ce trimite, în ambele cazuri la limba latină. Se constată astfel că lat. *textum* este participiul trecut al verbului *texere*, cu semnificația „a țese”, care a primit valori concrete, mai întâi de „ceea ce a fost țesut; țesătură, pânză” și apoi, prin generalizare, de „îmbinare, reunire, alcătuire”, pentru ca, mai târziu, Quintilian să-i atribuie un sens figurat pentru a denumi o „alcătuire a stilului; îmbinare de cuvinte (într-o operă literară)”, adică o „compoziție stilistică”. Datorită originii într-un participiu trecut, cuvântul *textum* a păstrat în conținut o orientare rezultativă, astfel încât, împrumutat de multe limbi moderne, a primit semnificația „succesiune de cuvinte sau de fraze care alcătuiesc o scriere sau o operă (scrisă sau orală)”. Această accepțiune a devenit conținutul de bază în limbile europene actuale și de aici au pornit majoritatea

teoriilor și interpretărilor, inițiate după 1960 pentru stabilirea obiectului de studiu al complexelor lingvistice cu o extensiune mai mare decât cea a frazei. Tot aceasta este întemeierea realizării unor derivate prin prefixare cu circulație în limba comună (*context, pretext, subtext*) sau cu circulație restrânsă în lucrările de specialitate din ultima jumătate de secol (precum *cotext, paratext*). Conținutul semnificativ al acestor derivate relevă în principiu o relație cu *text* în accepțiunea modernă, dar ceva diferit de text, iar uneori chiar de altă natură decât el, așa cum se poate constata și în cazul cuvântului *metatext*, obținut prin același procedeu al prefixării.

Dacă *textum* latin pornea de la ideea realizării unei unități formate din elemente ce se interrelaționează, *discursus*, și el un substantiv postverbal de la verbul *discurrere*, are la bază ideea de „împrăștiere“ (dată de prefixul *dis-*), încât semnifica „alergare dintr-o parte în alta; răspîndire“, pentru ca în latina țirzie să primească și accepțiunea „expunere publică a unui subiect“, care este conformă cu sensul inițial („difuzare“), dar trece în domeniul comunicării sociale, depășindu-l pe cel al realităților fizice.

Așadar, atât *textum*, cât și *discursus* au evoluat din punctul de vedere al semnificației spre folosiri ce țin de sfera comunicării și, întrucât comunicarea este funcția principală a limbii, în mod firesc, au în idiomurile moderne descendenți care au fost integrați în terminologia lingvistică, deși fac parte din fondul limbii comune. În cadrul acestui fond, diferența originară se păstrează, căci, în limba română – de exemplu –, deși se pot realiza structuri similare din punct de vedere sintactic, norma admite în principiu *a scrie un text și a ține un discurs*, adică de realizare a unui rezultat și, respectiv, de efectuare a unei acțiuni. Desigur, evoluții semantice colaterale complică de obicei, prin extinderi și prin specializări, conținutul termenilor *text* și *discurs*, dar, pentru discuția de față, are importanță statutul lor ca termeni ai științei limbii, pentru a putea stabili apoi cât este de întemeiată folosirea derivatelor *metatext* și *metadiscurs* în investigația științifică.

2. Mai întâi, trebuie observat că, o dată cu inițierea cercetării unităților comunicative extinse în a doua jumătate a secolului al XX-lea, au apărut probleme în stabilirea delimitărilor și relației dintre sferile elementelor lexicale *text* și *discurs*, atunci când au devenit termeni importanți ai unor proiectate discipline lingvistice distincte. Rezultatul acestor întreprinderi a fost stabilirea, în sens larg, pentru *text* a conținutului „configurație lingvistică alcătuită dintr-o secvență de unități (cel mai adesea propoziții) coerente din punct de vedere sintactico-semantic și actualizată prin uz în procesul comunicării scrise sau orale“¹, iar pentru *discurs* s-a atribuit accepțiunea „secvență continuă de propoziții sau fraze, structurată și coerentă, termenul desemnând cele mai diverse forme de utilizare a limbii: scrise și orale, dialogice și monologice“².

În această situație, delimitarea semnificativă dintre cei doi termeni a devenit uneori mai puțin evidentă și folosirea lor s-a datorat adesea mai mult perspectivei adoptate de cercetători în legătură cu unitatea lingvistică alcătuită din mai multe enunțuri decât instaurării cu egală îndreptățire pe aceeași direcție investigativă a poziției lor. Astfel, cei care au pornit de la ideea că textul reprezintă unitatea structurală superioară frazei și de la necesitatea ca această unitate să beneficieze de mijloace speciale de investigare – precum Eugeniu Coșeriu – au stipulat întemeierea unei „lingvistici a textului“, dar cercetarea a fost extinsă dincolo de analiza lingvistică propriu-zisă, prin cuprinderea aspectelor pragmatice, vizînd condițiile alcătuirii textului și implicațiile lui în realizarea relațiilor intersubiective, în

¹ DSL, s.v. *text*.

² DSL, s. v. *discurs*.

influențarea interlocutorului etc. Pe de altă parte, cercetătorii care au inițiat valorificarea și dezvoltarea ideilor din vechea retorică, în condițiile creșterii interesului pentru pragmatica lingvistică și prin stimulii veniți din direcția semioticii, filozofiei și logicii acțiunii, au pornit de la început cu perspectiva că textul, deși reprezintă esența discursului și al „analizei discursului“, trebuie investigat astfel încât în final rezultatul cercetării să cuprindă și evaluarea tuturor condițiilor de producere și de receptare, prin asimilarea acestuia într-o teorie generală a comunicării prin limbă.

În consecință, cele două orientări au ajuns să-și suprapună treptat în mare parte domeniul, iar sferile celor doi termeni centrali, *discurs* și *text*, au devenit în mare parte congruente sau greu distinctibile, deși în mod intuitiv se admite întotdeauna că desemnează realități diferite, iar, din punctul de vedere al conținutului, *discurs* relevă în general un aspect de agregat cu preeminența laturilor pragmatice, în vreme ce *text* este considerat ca o structură lingvistică propriu-zisă cu o latură preponderent semantică și de o imensă varietate, având un sens determinat. Această situație a condus în mod firesc la propuneri de revizuire a conștientizării obiectului și a terminologiei disciplinei care se dezvolta, precum și a statutului acesteia în cadrul științelor umane. Calea urmată de obicei a fost cea a fuzionării, astfel încât, pentru a depăși nivelul dezbaterii teoretice în favoarea analizelor efective, Jean-Michel Adam, de exemplu, a ajuns la soluția unei cuprinderi a lingvisticii textului (sau textuale) în spațiul analizei discursului, urmând în principiu sugestia oferită de însuși conținutul atribuit termenilor *text* și *discurs*, a ajuns la propunerea constituirii unei discipline care să vizeze „analiza textuală a discursurilor“, situație în care lingvistica textuală ar avea un statut bivalent, pe de o parte, ca cercetare lingvistică determinată și, pe de altă parte, ca cercetare ce excede sub anumite aspecte domeniul lingvisticii [Adam, 2005, trad. rom. 2008]. Într-o perspectivă similară, am considerat utilă realizarea compusului terminologic *text-discurs*, ca fiind acceptabil din punct de vedere funcțional, pentru a denumi obiectul disciplinei științifice destinate investigației complexelor comunicative superioare frazei³. Procedând astfel, s-ar putea naște obiecția unei impurificări a analizei lingvistice în sensul recurgerii la (prea multe) aspecte ce nu țin efectiv de structura limbii și de funcționarea ei, însă la aceasta se poate replica prin faptul că, la nici un nivel al analizei lingvistice, puritatea nu este posibilă, fonetica recurge la acustică, morfologia la statutul cognitiv și funcțional al cuvintelor, iar sintaxa la structurile mecanismelor logice, devenite bază de raportare pentru raporturile și ierarhiile din propoziție și din frază.

3. Urmând sugestiile oferite de cele amintite mai sus în legătură cu termenii *text* și *discurs* și cu disciplina destinată cercetării realităților desemnate prin ei, s-ar putea considera că, în mod normal, *metatextul* ar trebui cuprins în spațiul *metadiscursului*, reprezentând secțiunea lui esențială. Dacă lucrurile se prezintă astfel, atunci apare necesitatea de a stabili ce se adaugă metatextului pentru a deveni metadiscurs sau cum se transformă metatextul pentru a fi considerat metadiscurs. În același timp, având în vedere direcția de cercetare care s-a numit *lingvistica textului*, atunci aceasta s-ar înscrie în sfera metatextului. Dar, așa cum s-a menționat mai sus, această direcție investigativă a tins de la început să acopere și problemele care depășesc textul ca simplă consemnare a unui mesaj și aceasta ar putea fi și cauza pentru care nu a fost propus termenul *metatext* pe terenul acestei lingvistici.

Unii dintre promotorii *analizei discursului* însă au avut în vedere posibilitatea de a uza de derivatul *metadiscurs*, însă nici în acest caz nu există o practică extinsă a folosirii, deși derivatul este înregistrat deja în *Dicționarul de lingvistică*, publicat în 1973 de Jean Dubois și

³ Vezi Rodica Nagy, în B. S. Pîrvu, *Dicționar de genetică literară*, Institutul European, Iași, 2005, s.v. *text*.

de colaborării săi⁴. Aici se precizează că metadiscursul este în raport cu discursul ceea ce este metalimba în raport cu limba: este discursul care vizează regulile de funcționare a discursului și reprezintă realizarea concretă a metalimbii. În această perspectivă, orice discurs asupra limbii este în realitate un metadiscurs și s-ar putea deduce că reprezintă faza de producere a metalimbii, aceasta fiind rezultatul lui. Așa cum a fost stabilit mai sus însă, limba ca rezultat este în principiu *textul*, în cazul acesta, devenit *metatext*. Se precizează apoi în acest dicționar că trebuie făcută distincția dintre metadiscursul explicit și cel implicit, ce se poate desprinde din enunțuri. Astfel, spunând „*Frangleză*” este un cuvânt creat recent este prezent metadiscursul explicit (prin care se stabilește statutul lingvistic al cuvântului *frangleză*), în vreme ce în structura *Limba este cel mai bun și cel mai rău lucru* se atestă metadiscursul explicit (care indică sinonimia *limbă – cel mai bun lucru / cel mai rău lucru*). Trebuie observat că perspectiva de aici este cea obișnuită în epoca actuală, când prefixului *meta-* i se atribuie rolul de a se referi la ceea ce depășește, cuprinde, iar nu pe cel originar grecesc de a indica o succesiune, o schimbare (așa cum se întâlnește la Aristotel în opoziția *fizică / metafizică*). De altfel, această folosire este cvasigenerală în realizarea derivatelor realizate în spațiul disciplinelor despre limbă în ultimul secol.

Întrucât unii dintre promotorii recente discipline intitulate *analiza discursului* au avut în atenție și oportunitatea întrebuirii termenului *metadiscurs*, dicționarele de specialitate îl integrează terminologiei. Astfel, lucrarea lexicografică din 2001, realizată de C. Détrie, P. Siblot și B. Verine [2001], menționează că *metadiscursul* este manifestarea funcției metalingvistice a limbii într-un discurs, adică un discurs realizat asupra discursului însuși. În acest mod, activitatea metalingvistică participă în mod efectiv la producerea sensului, dar, subliniază autorii, în relație cu textualitatea, fără a analiza însă nici natura acestei relații și nici dacă textul, ce reprezintă baza de raportare a textualității, are sau nu, el însuși, posibilitatea unor mărci specifice pentru a realiza propria reflexie printr-un metatext. Punând textualitatea în legătură cu *coerența discursivă* se poate înțelege că o asemenea posibilitate nu este avută în vedere sau că metatextul nu poate fi altceva decât metadiscursul.

La numai un an după dicționarul amintit, o altă grupare de specialiști, sub coordonarea lui Patrick Charaudeau și Dominique Maingueneau au publicat o altă lucrare lexicografică, în principiu cu un alt profil, destinată termenilor și noțiunilor din domeniul analizei discursului [Charaudeau, Maingueneau et al., 2002]. Articolul consacrat *metadiscursului*, semnat de Maingueneau, stabilește de la început că locutorul poate oricând să se refere la propria enunțare chiar în interiorul acesteia, astfel încât discursul său este împânzit de metadiscurs, care se poate raporta și la cele spuse de interlocutor, pentru a le confirma sau infirma. Având funcții multiple, metadiscursul, subliniază acest specialist, ilustrează dimensiunea fundamental dialogică a discursului. Maingueneau consideră că propunerea de a se face distincție între enunțurile metadiscursive, cele metacomunicaționale și cele metalingvistice nu se poate admite, deoarece asemenea departajări sînt cel mai adesea greu de făcut. Interesant este că nu se face nici o referire la *metatextualitate*, un concept amintit în aceeași lucrare la articolul *intertextualitate*. Este evocată însă în acest caz tipologia relațiilor transtextuale (transtextualitatea fiind valoarea restrînsă a intertextualității) realizată de G. Genette în 1982, unde este cuprinsă ca specie și *metatextualitatea*, care se referă la relația dintre un comentariu la un text cu textul comentat. În acest caz, textul-comentariu s-ar putea foarte bine denumi *metatext*.

⁴ Jean Dubois et al. *Dictionnaire de linguistique*, Librairie Larousse, Paris, 1973, s.v. *metadiscours*.

Pornind de aici, există posibilitatea de a face distincția dintre *metadiscurs* și *metatext*, avînd în vedere distincția ce se relevă ca general recunoscută dintre *discurs* și *text*: în cadrul elementelor unui metadiscurs se pot distinge acelea care se referă exclusiv la text (la faptele de limbă) și acestea alcătuiesc metatextul, ce se înscrie în sfera metalimbajului. Elementele metadiscursive ar include, în schimb, relația cu interlocutorul (*chiar dacă nu-ți convine, cum crezi și tu*) sau cu mediul social (*în ciuda opiniei generale, cum vor toți*), condițiile de adevăr (*în mod evident, cu siguranță, fără îndoială*), aspecte de cunoaștere, de apreciere, sau de modalizare (*nu prea sigur, după cât se pare, cum susțin unii*) etc. În această perspectivă, mijloacele indicate de Maingueneau pentru realizarea metadiscursului sînt în realitate cele care vizează metatextul, iar rolurile metadiscursului identificate de acest cercetător sînt și ele metatextuale. Există, desigur, situații cînd metadiscursul se manifestă numai ca metatext, dar aceasta nu întemeiază identificarea lor *de facto*.

O situație similară, de cvasisinonimie dintre metadiscurs și metatext se evidențiază și în lucrările mai recente [Hyland, 2005; Tourni, 2009:64-73; Vande Kopple, 2012:37], în care abordarea pragmatică subsumează cercetarea metatextului investigației holistice dedicate metadiscursului („I have used *metadiscourse* to designate elements of texts that convey meanings other than those that are primarily referential“ [Vande Kopple, 2012:37]; „*Metadiscourse* is essentially ‘text about the text’ or ‘talk about talk’, depending on the nature of the discourse investigated, either written or oral“ [Tourni, 2009:64-73]).

4. Din punctul nostru de vedere, metatextul, privit ca obiect lingvistic de gradul al doilea, prin raportare la obiectul lingvistic text, de gradul întâi, poate constitui centrul de interes pentru o metalingvistică, disciplină teoretică ce investighează metalimba la toate nivelurile acesteia (metalexice, structuri transfractice comentate etc.). S-ar avea în vedere, în acest caz, o abordare a mijloacelor de care dispune o limbă pentru a construi relația interactivă cu textul propriu-zis, prin neluarea în considerare a altor factori care să vizeze enunțarea. Dimensiunea interacțională, specifică metadiscursului, aceea prin care se conectează vorbirea cu gîndirea și comportamentul actorilor, cu întreaga cultură a unei societăți, pe de o parte, și cu realitatea vizată, pe de altă parte, ar cuprinde în sfera sa extinsă și problematica metatextului, dar s-ar afla obligatoriu la confluența mai multor discipline umaniste (pragma-lingvistică, analiza discursului, socio- și psiholingvistică, antropologie, studii culturale etc.)

În loc de concluzie, apreciem că, în concordanță cu motivația noastră anterioară de a reuni într-un compus cei doi termeni de bază (*text-discurs*), optăm pentru termenul *meta-text-discurs*, care ar putea fi introdus printre intrările unui dicționar de analiza discursului, dar și într-un dicționar de științe ale limbii, căci problematica largă a trăsăturilor acestei unități, care vizează, printre altele definirea, identificarea și clasificarea tipurilor de mărci (interactive, de tranziție, endoforice, evidențiale, interacționale, atitudinale [Hyland, 2005:49] etc.), precum și a funcțiilor acestora, suscită în continuare un interes pluridisciplinar.

BIBLIOGRAFIE

- Adam, Jean-Michel, 2005. *La linguistique textuelle. Introduction à l'analyse textuelle des discours*, Armand Colin, Paris, trad. rom. *Lingvistica textuală. Introducere în analiza textuală a discursurilor*, Institutul European, Iași, 2008.

- Charaudeau, Patrick, Maingueneau, Dominique et al., 2002. *Dictionnaire d'analyse du discours*, Seuil, Paris.
- Dafouz Milne, Emma, 2008. "The pragmatic role of textual and interpersonal metadiscourse markers in the construction and attainment of persuasion: a cross-linguistic study of newspaper discourse". *Journal of Pragmatics*, 40 (1) : 95-113.
- Détrie, C., Siblot, P., Verine B., 2001. *Termes et concepts pour l'analyse du discours: une approche praxématique*, Champion, Paris.
- DSL, 2001. Bidu-Vrănceanu, Angela, Călărășu, Cristina, Ionescu-Ruxândoiu, Liliana, Mancaș, Mihaela, Pană Dindelegan, Gabriela, *Dicționar de științe ale limbii*, Nemira, București, 2001
- Dubois J. et al., 1973. *Dictionnaire de linguistique*, Librairie Larousse, Paris.
- Hyland, K., 2005. *Metadiscourse: Exploring Interaction in Writing*. London: Continuum.
- Pîrvu, B. S., 2005. *Dicționar de genetică literară*, Institutul European, Iași.
- Toumi, Naouel, 2009. *A Model for the Investigation of Reflexive Metadiscourse in Research Articles*, In LANGUAGE STUDIES WORKING PAPERS, Vol. 1, 64-73 University of Reading, Editors: L.J. O'Brien and D.S. Giannoni, 64-73.
- Trévisé, Anne, 1997. *Métalexique, métadiscours et interactions métalinguistiques*. In: *Linx*, n°36, *Métadiscours... Langues*, Actes du colloque international du Groupe Recherche Jan Comenuis en Linguistiques et Didactique des Langues (2-3 octobre 96) pp. 41-54. http://www.persee.fr/doc/linx_0246-8743_1997_num_36_1_1452 Document généré le 16/10/2015
- Vande Kopple, William J., 2012. *The importance of studying metadiscourse*, *Applied Research in English*: 1(2), 37-44.